

**САМОБУТНЯ УКРАЇНСЬКА МОВА –
ДУХОВНА ОСНОВА БУТТЯ НАЦІЇ**

Свого часу В. Винниченко справедливо писав про те, що історію України неможливо читати без брому. Підтвердженням цього є достатньо як зовнішніх, так і внутрішніх чинників. Сьогодні, досліджуючи питання української мови, її творення, розвитку, самобутності, статусу в сучасному суспільстві, неможливо оминати питання історії України. Вона має і поступальний, і колоподібний рух, і прогресивні, й регресивні вектори, характеризується і становленням свободи, і пролиттям крові, і брязкотом заліза. “Історія є і біографією духу, і завершенням суду над людством чи шляхом до спасіння, і відтворенням людини у формах її утилітарної діяльності. І все ж таки історія відрізняється від буденності високими смислами та цілями, що ставить людина”, – писав видатний філософ ХХ–ХХІ ст. С. Кримський [9, с. 254]. Натомість історію України дуже любляють писати росіяни, зазвичай, на свій лад, далекий від об’єктивності, отже, тим самим спотворюється історія українського народу, його культура, мова, традиції, звичаї і т. ін. Далеко не один російський автор ставив і ставить під сумнів питання самостійного розвитку України як держави, доцільності українського руху за своє визволення і незалежність, наявності самобутньої української мови тощо. Все це робиться, як правило, з позиції російської імперської свідомості, з позицій надзвичайно нетолерантних, амбіційних, але, на нашу думку, позбавлених нормального людського сенсу й історичної перспективи. На підтвердження викладеного у цій статті ми будемо переважно посилатися на текст книги, яка видана у Москві (1998 р.) з промовистою назвою: “Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола” [24].

Метою статті є висвітлення питань, пов’язаних з етноісторичними витоками України, а також походженням і розвитком самобутньої української мови.

Аналізу окреслених проблем присвятили свої праці вітчизняні вчені: В. Антонович, В. Винниченко, М. Грушевський, Я. Дашкевич, Д. Дорошенко, М. Костомаров, М. Коцюбинський, І. Крип’якевич, П. Куліш, С. Кульчицький, І. Огієнко, М. Максимович, О. Потебня,

Г. Сагач, О. Субтельний, Леся Українка, К. Ушинський, Ю. Федькович, І. Франко, Т. Шевченко та багато інших.

Із різних позицій історичної правди і неправди викладали свої ідеї у визначеному контексті російські історики і мовознавці: М. Бахтін, В. Белінський, О. Волконський, І. Гальперін, О. Герцен, В. Даль, М. Добролюбов, В. Ерн, В. Жуковський, І. Ільїн, К. Кавелін, М. Карамзін, В. Ключевський, О. Лосєв, Ю. Лотман, Д. Писарєв, О. Пушкін, В. Розанов, В. Соловйов, С. Соловйов, А. Савенко, Л. Толстой, П. Флоренський, А. Царинний, М. Чернишевський, Г. Шпет та ін.

Історична правда і неправда про походження України й українців. Князь О. Волконський у праці “Історична правда й українофільська пропаганда” у 1920 р. писав: “Одне з найбільш неочікуваних явищ, що викликане світовою війною, є український сепаратизм. Підготовлене нашими супротивниками, але неочікуване навіть для нас, росіян, явище це застало західноєвропейську суспільну думку абсолютно непередбаченою. На шпальти газет Заходу увірвалися небувалі назви – *ucraini, ruteni, lituani, piccoli, grandi e bianchi russi* – і низка голосливих тверджень про те, що в древності південь Росії жив окремим життям, що Київ був столицею не Росії, а якоїсь Рутенії, що в XVII столітті існувала незалежна козацька держава (*Stato Cosacco*). Читачі не знали, як ставитися до цих заяв. Одні повірили в існування українського народу і природного визволення його, поряд із польським, від іноземно-російського панування. Інші з сумнівом запитували себе: “Що це за тридцятимільйонний народ, що живе десь не в безкраїх просторах Сибіру, а в сусідстві з Австрією? На його території знаходиться добре відомий нам Київ і ніби-то й Одеса, так легко нам доступна. Як же це ми раніше ніколи не чули про його існування?” [2, с. 26]. Далі автор, як відомий персонаж А. Чехова з оповідання “Лист до вченого сусіда”, намагається довести, що ні України, ні українського народу не було і не могло бути тому, що цього просто не могло бути. Різниця тут полягає у тому, що Чехівський персонаж був, як він сам зізнавався, “старый старикашка” і “нелепая душа человеческая”, а тут перед нами князь, полковник Генштабу російської армії, пізніше священик, який вважав себе по-європейськи освіченою, культурною людиною. Саме він нам і пояснює, що російське слово “україна” (польське *ucraina*) означає “межова земля” (італійською *paese di confine*); російський прикметник “*ukrainij*” означає “те, що знаходиться скраю, близько межі” (*presso il bordo: presso-u, bordo* – край). Надзвичайно цікавим є значення цього

слова, адже зрозуміло: те, що називається Україною, не є чимось самостійним; така назва може бути надана відомій місцевості лише іззовні, урядом або народом, який розглядав цю місцевість як певний придатак до своєї держави [2, с. 28]. Отже, на рівні “придатка”, чогось маловартісного для “великовартісної” Росії Україна ще могла бути, але жодним чином не самостійною, незалежною.

Цьому автору підспівує хор інших “учених-професорів” – П. Богаєвський, І. Лінниченко, Б. Ляпунов, А. Стороженко, А. Савенко, Т. Флоринський, які, до речі, свого часу закінчили університет Св. Володимира в Києві. Так, А. Савенко у праці “До питання про самовизначення населення південної Росії” пише, що “Корінне російське населення Малої Русі, або Малоросії, є споконвічною і найбільш древньою російською областю і колискою російської державності, не визнаючи існування особливого українського народу і вважаючи, що малороси є південною гілкою єдиного російського народу...” [18, с. 291]. І далі автор пише, що “... корінне населення Малої Русі ніколи впродовж багатьох віків не вважало і не вважає себе *українцями*: воно завжди і незмінно самовизначало себе російським народом і своїм національним іменем завжди вважало “*росіянин*” [18, с. 291].

Не був оригінальним у своїх “наукових” пошуках і професор А. Стороженко, який намагався довести, що українці не здатні були виокремити себе з росіян і називати себе українцями. На його думку, ніби-то вперше висловив погляд про окремішність українців від росіян Ян Потоцький у книзі, яку він видрукував французькою мовою “Нарис історичної та географічної Скифії, Сарматії і Славян” (1795 р.). Я. Потоцький відносить до глибокої древності та зараховує до українців літописних полян, древлян, тиверців і сіверців. А відомий засновник Кременецького ліцею Фадей Чацький у книзі “Про назву України і виникнення козаків” вважав, що українці походять від *укрів*, які були начебто дикунським слов’янським племенем, що прийшло до Дніпра із Заволжя в перші століття після Різдва Христового. Попри все, наголошував А. Стороженко, Україна – це російський прикордонний край і доки живе Київ і живе в ньому російська мова, то український туман щодо своєї окремішності, своєрідності розсіється і російське сонце зійде [22, с. 287-290].

Можна було б значною мірою продовжити презентацію реального вияву російської імперської свідомості в минулому часі. Прикро, що і сьогодні, на початку ХХІ століття, нічого не змінилося для деяких горевчених, політиків, громадських діячів не лише Росії, а й рідної України.

Так, професор М. Смолін і нині вважає, що “найбільшою внутрішньонаціональною проблемою для росіян нині повинне вважатися “українське” питання. Нерозв’язаність цього питання може призвести до справжньої трагедії, розміри якої важко собі передбачити. Можливі будь-які варіанти, подібні до війни за югославським сценарієм. Якщо російське суспільство і держава будуть бездіяльними, визнаючи здійсненням факт появи на малоросійських землях держави “Україна”, не прагнучи розвіяти різні можливі російськофобні міфи, які посилено впроваджуються в українське суспільство і у свідомість малоросів, що мешкають на території Росії, то через дуже невеликий термін наша Батьківщина зіштовхнеться, можливо, вже з нездоланими проблемами у стані держави “Україна”, яка вступила в НАТО і готова до війни з Росією в будь-яких коаліціях” [21, с. 6]. Ось такі прогнози “цивілізованого науковця”, наукою якого не здивуєш (О. Грибоедов). Не відстають і політики: імперські, більшовицькі та сучасні. Кремлівські правителі Російської Федерації в особі В. Путіна та його оточення стоять на тих ще давніх, підходах. У квітні 2008 р. на саміті країн НАТО в Бухаресті В. Путін заявив президенту США Дж. Бушу: “Україна – це навіть не держава! Що таке Україна? Частина її території – це східна Європа, а частина, і значна, це та, що подарована нами” [20, с. 57]. Саме тому й реалізовується стратегічний план реставрації Великої Росії, передусім завдяки інкорпорації до її складу “подарованої нами України”. Гірко усвідомлювати той факт, що у цьому ж руслі розмірковують і деякі українські міністри та вчені (Д. Табачник, В. Сочка-Боржавін, І. Рибинцев та ін.). Так, доктор філологічних наук І. Рибинцев (м. Вінниця) пише: “Володимир Путін, глава уряду Російської федерації, сказав: “Росія – автономна цивілізація”. Але це твердження слід розширити, – пояснює доктор філології, – автономною цивілізацією є вся територія так званого Російського світу, що охоплює простір сучасної України, Білорусії та більшої частки Росії – те, що ми вважаємо східнослов’янським простором. Володимир Володимирович, думаємо, саме це мав на увазі, але не захотів дратувати зарубіжних гусей...” [17, с. 2]. Зауважимо, що “скромність” В. Путіна просто вражаюча, особливо коли він говорить: “Мы будем их (чеченців) “мочить” везде: в лесу, дома, в сортирах и т. д.”. Але вражає й інше: як вчений, що проживає в Україні, з великим піднесенням говорить про Росію, і так зневажливо – про Україну й українців: “Лише українські манкурти не знають і не бажають знати, що Україну в сучасних її кордонах як державу створила Росія” [17, с. 2]. Так і хочеться сказати:

слава творцям і нашим благодійникам росіянам! Але протестує жива природа проти такої зловмисної неправди.

Виявляється, що українці – це такі примати, які ухилилися від загальноросійського типу в бік відтворення предків чужої тюркської крові, які стояли у культурному відношенні значно нижче російської раси. Звідси вже один крок до висновку: в нижчих расах втілюються духи також нижчих душевних якостей, а до них належать українці. Тому “українці” характеризуються, як правило, “тупістю розуму, вузькістю світогляду, дурною впертістю, крайньою нетерпимістю, гайдамацьким звірством і моральною розбещеністю. Такі властивості нижчого духу повною мірою притаманні найбільшому українському святому і пророку Тарасу Шевченку. Поезія його діє на душі шанувальників не піднесенням, а нижчим чином”, – пише А. Царинний [28, с. 251–252]. У такому разі слід би пам’ятати скільки тюркської крові, отже, нищості в російській расі. Варто пригадати слова Наполеона, які він не раз повторював: “Пошкрябай росіянина: завжди дошкрябаєшся до татарина”. Це поперше. По-друге, якби поезія Тараса Шевченка не підносила людину, то чи вона була б перекладена більш ніж 170 мовами світу?! По-третє, хто давав право автору говорити у такому расистському вияві про цілу українську націю? Яка вже тут духовність, моральність? Біда полягає ще й у тому, що цей автор (А. Царинний), вигодуваний Україною, походив із давнього козацького роду. Це ніхто інший, як А. Стороженко – випускник Київського університету імені Святого Володимира. Він вважався свого часу одним із видатних спеціалістів малоросійської історії та культури. Його вустами і до цього часу говорить велика і нахабна історична неправда.

Справжня історична правда, на наше глибоке переконання, є такою, що засвідчує факт окремішності буття українського народу, його культури, традицій тощо. Звернемося до поглядів видатних учених, які неупереджено досліджували ці питання.

Українські й іноземні історики, етнологи, культурологи, мовознавці М. Грушевський, В. Гумбольдт, М. Добролюбов, Л. Залізник, В. Липинський, П. Могила, А. Кримський, І. Крип’якевич, С. Кульчицький, І. Огієнко, Я. Пастернак, Ю. Покорний, О. Потебня, О. Субтельний, І. Франко, В. Щербаківський, Я. Ярема стверджували, що з’ясувати корені будь-якого народу, його етногенез можна тоді, коли досліджуються всі попередні етноси, які упродовж тисячоліть проживали на нашій етнічній території та передавали йому свою спадщину – матеріальну і духовну культуру, свою кров, іншими

словами, прямо чи опосередковано були причетні до формування всіх його етногенетичних компонентів – господарсько-духовної культури та антропологічно-расових властивостей. “Ніщо не зникає безслідно, – пише Л. Залізняк, – протягом останніх 5-ти тисяч років на українських теренах у різний час розвивалося не менше сотні стародавніх етносів, слідами яких є чисельні археологічні культури. Немає сумніву, що культурні надбання сотень стародавніх народів, які мешкали на українських землях, до появи тут українців, стали складовою нашої культурної спадщини” [6, с. 57-58]. У цій здатності соціального наслідування культура виступає як етнокреативна сила, оскільки актуалізує не лише втілені в життя, а й нездійсненні можливості історичного процесу, уможлиблює розбудову життя за допомогою досвіду минулих поколінь. Ось чому врешті-решт культура виступає як національна культура та надає нестандартного погляду на явища національного відродження і розвитку. Як справедливо пише С. Кримський, “цей нестандартний погляд потребує розкриття історії в її метаісторичному аспекті, тобто не як такого, що минає (бо з тим, що сплигло, ми не можемо мати контакту), а як “подвиг його пробудження” (Гегель), бачення того, що зберігається у часі, намагнічує тлінне духом вічності. Адже українська культура належить до тих унікальних історичних утворень, коріння яких сягають у тисячоліття прадавньої історії. І хоч у даному разі йдеться про “коріння”, а не про власне етнічне підґрунтя, сам феномен прямого, безпосереднього підключення до джерел етногенезу прадавніх культур інших народів та часів є досить показовим” [9, с. 301]. І далі вчений підкреслює слушну думку про те, що історичні передумови етногенезу українців визначаються в чітких культурно-географічних межах однієї й тієї ж території. Завдяки цьому, попри змінювання народів на території, що становила ареал майбутнього формування українського етносу, культурно-історичне підґрунтя цього процесу готувалося тисячоліттями. Адже, за даними археології, на цій території лишався певний автохтонний антропологічний субстрат, хоч і не був слов’янським, проте сприяв безпосередній трансляції стародавньої індоєвропейської культурної традиції.

Отже, особливість етногенного процесу в Україні полягала в тому, що він живився не просто засвоєнням певних елементів світової культури й історичного досвіду (як це було у всіх етносах), а характеризувався прямою естафетою передавання культурних цінностей і традицій у тому єдиному геокультурному руслі, яке

уможливилює безпосередньо ввести в етнотворення українців тисячолітній досвід інших народів. Тому не випадково, що українська мова характеризується серед більшості слов'янських мов своєю наближеністю до індоєвропейської мовної єдності та до мовного шару носіїв трипільської культури, що довів у своїх наукових розвідках Ю. Мосенкіс [14].

Етногенетичні процеси в Україні почали вивчатися досить пізно. Лише у ХІХ ст. до цієї справи долучаються І. Коперницький, П. Чубинський, Ф. Вовк. Вчені на основі археологічних пошуків доводили, що українці є окремим слов'янським народом, антропологічно близьким до південних і західних слов'ян, а не “етнографічною групою росіян”. У той час, коли російські вчені, як ми бачили, намагалися заперечити існування єдиного українського народу, зараховуючи українців до росіян, Ф. Вовк та його учні представили українців як *єдиний народ, який має однорідний антропологічний тип* із незначними варіантами.

У 50-60-ті роки ХХ ст. антропологічна експедиція під керівництвом В. Дяченка в основному підтвердила висновки Ф. Вовка. Результати досліджень висвітлені у фундаментальній праці вченого “Антропологічний склад українського народу” (1965).

Автор монографії “Етногенез українського народу” Л. Терлецький довів, що у процесі расогенезу (початок І тисячоліття до нашої ери) на прадавній території України перетнулися три етнопопуляційні компоненти: у Південно-Західному лісостепу і Карпатах – фракійці, на Південному Сході у степах – іранці, а у Східних степах – праслов'яни. Внаслідок столітніх асиміляційно-інтеграційних процесів на цих трьох етно-лінгвістично-популяційних складниках переміг слов'янський. Так сформувалася нова історична спільнота – поляни-русини. “Бо Черняхівсько-Антська культура вперше охопила всі наявні популяційно-антропологічні компоненти в українському народі: слов'янські, фракійські та іранські...”. Отже, в сукупності Черняхівсько-антська культура була “не тільки культурною лісостепово-чорноземно-хліборобською, а насправді Черняхівсько-Антсько-Праукраїнською” [23, с. 169, 248].

У вченого були всі підстави зробити висновок про те, що “Слов'янство в Україні є вже деякою мірою і українством з часу започаткування етногенезу в Черняхівсько-антську добу” ІІ-ІІІ століття нашої ери. А вже у ІІІ-ІХ століттях етногенез продовжували нащадки

східних антів – поляни, які незабаром стали називатися Руссю. Далі Л. Терлецький пише: “Між Черняхівцями-антами і праполянами-полянами-русинами, просто нащадками східних антів загалом жодного розмежування не було. Поляни-русини, створивши власну державу, а з тим і високу етнічну самосвідомість, завершили процес українського етногенезу” [23, с. 169, 248].

Цілком природно, що упродовж VIII-IX століть слов'янські племена на території давньої України обрали спільну назву і стали народами Руської землі (Русь, руси, руські, русини).

Популяційно-антропологічно-расові структури проторосіян та протобілорусів формувалися дещо інакше, а саме: з праслов'янських племен північно-східного та північно-західного регіону, а також із північних угро-фінів і балтів. Слов'янські племена – північно-східні проторосійські та північно-західні протобілоруські проживали переважно у лісовій геосфері нечорноземної території. То були значно гірші ґрунти порівняно з лісостеповим чорноземом для основного господарства – хліборобства. Це зумовило значне запізнення етногенезу проторосіян і протобілорусів, яке припадає на останню третину I тисячоліття нашої ери, тобто на кількасот літ від етногенезу праукраїнців.

Вважаємо слушним твердження історика Ю. Сливки, який пише, що наприкінці I тисячоліття до нашої ери й упродовж I тисячоліття нашої ери внаслідок асиміляційно-інтеграційних процесів на основі різних популяційно-антропологічно-расових компонентів, переважно слов'янських, сформувалися три історичні спільноти: поляни-русини, проторосіяни та протобілоруси. Це засвідчує, що теза радянських і більшості минулих і сучасних російських істориків про існування “єдиного древнерусского народа” не відповідає дійсності [20, с. 60].

Як зазначав М. Грушевський, ця теза ніколи українським народом позитивно не сприймалася і натомість все ширше й ширше вжиток входили назви “Україна”, “український” [4, с. 2]. Далі відомий історик пише: “Ім'я “України” зростається зі змаганнями і надіями, з цим бурхливим вибухом українського життя, що для пізніших поколінь стає провідним вогнем, невичерпним джерелом національного і суспільно-політичного усвідомлення, надій на можливість відродження і розвитку” [4, с. 2].

Український рух. Як відомо, найбільшим повстанським рухом українського народу за своє визволення було створення Запорізької Січі

та її тривалої боротьби проти загарбників під проводом Б. Хмельницького й інших гетьманів. З цього приводу І. Крип'якевич писав: “Що час нової Української держави назрівав, це було помітно від кінця XVI ст., як тільки козаччина почала виявляти сильніший розвиток. ... Козацькі самостійницькі стремління заломлювались і безнастанно, повстання за повстанням, спливали кров'ю, але ці змагання поновлювались постійно з дедалі більшою енергією. У довголітній боротьбі витворився цінний державницький матеріал, що тільки чекав будівничого, який ужив би його для завершення будови. Цим будівничим став Богдан Хмельницький” [10, с. 170].

Російська історіографія послідовно фальсифікує звитяжність українського народу за самостійність і незалежність. Часто-густо справжнє народне повстання під проводом Б. Хмельницького проти Польщі кваліфікується лише як його особиста помста за наругу над дітьми й дружиною, що гетьман буцімто не мав державної програми тощо. Проте це не відповідає дійсності. Фактично вся влада в переможний час (1648-1653 рр.) перейшла до Запорізького війська. Військовий штаб гетьмана, генеральна старшина набрали функцій кабінету міністрів і зайнялися організацією держави. Всю територію було поділено на полки і сотні, військові старшини виконували також функції цивільної влади. Але і самі результати повстання та підписання Переяславського договору (1654 р.) також фальсифікуються. На перший план виступає “благодійність старшого брата”, отже, нібито безкорисна допомога малоросіянам. З іншого боку, в багатьох публікаціях усе виглядало так, що малороси, себто українці, з великою симпатією ставилися до росіян, навіть прагнули бути під їх “крилом”. Знайшлися і такі професори, які протестують проти того, щоб називати Переяславський договір договором і надання в ньому українцям суверенної влади. Так, П. Богаєвський пише: “Ставлячи питання про Переяславську раду, необхідно найбільш рішучим чином протестувати проти намагань поширення легенди про договірний характер встановленого у 1654 році порядку... Москва уявляла собі союз не інакше як у формі приєднання України до Московської держави...” [1, с. 128].

Звичайно, що Москва спала і бачила, щоби, скориставшись тяжким станом українців, приборкати їх назавжди собі. Про цей факт Т. Шевченко з журбою дорікатиме Б. Хмельницькому:

Стоїть в селі Суботові
На горі високій

Домовина України,
Широка, глибока.
Ото церков Богданова.
Там-то він молився,
Щоб москаль добром і лихом
З козаком ділився.
Мир душі твоїй, Богдане!
Не так воно стало;
Москалики, що заздріли,
То вже очухрали.
Могили вже розривають
Та грошей шукають,
Льохи твої розкопують
Та тебе ж і лають,
Що й за труди не знаходять!
Отак-то, Богдане! [29, с. 246].

Фальсифікації з боку російських істориків, політологів підлягають й інші визвольні змагання українців, зокрема під час російсько-шведської, першої та другої світової війн. Особливо це стосується особистостей гетьмана І. Мазепи, С. Петлюри, С. Бандери, Є. Коновальця, Р. Шухевича та ін. Всім їм одна честь – “зрадник”, “запроданець”, бо ж воювали проти Московії за українську національну ідею. Проте детально на цих питаннях зупинитися у цій статті немає можливості.

Питання української мови. Загальновідомо, що мова будь-якого народу є головною складовою його культури. Немає мови – немає й народу. Ось чому так старалися і стараються наші московські брати позбавити нас рідної мови. З цією метою підключається величезний пропагандистський апарат, добре оплачувані вчені, що гірше – українці, у яких, за словами Т. Шевченка, за шмат гнилої ковбаси, у них хоч матір попроси”...

Загальновідомо, що А. Ахматова, яка своїм життям і творчістю пов’язана з Україною, ніде й ніколи не сказала про неї доброго слова, відверто заявляла, що “поэзий Шевченко не любит”. М. Булгаков не міг подолати у собі обмеженість шовініста, “віддячив” землі, яка його годувала, українофобськими випадками у своїй “Білій гвардії”. О. Твардовський нав’язував білорусам думку про те, що їхня мова є неповноцінною, вів недостойні чвари, принизливу балаканину з

А. Малишком про українську мову як іще один діалект його рідної великоруської мови.

Був закомплексований на зневазі до України Є. Євтушенко, хоча писав:

Я хохол,
не забудь.
Если в гены мои заберешься,
в них найдешь где-нибудь
непокорную кровь запорожца...

О. Блок відмовлявся перекладати лірику І. Франка саме тому, що на його думку, української мови взагалі не існує [19, с. 11-12]. Думаємо, не міг поет не знати, що І. Франко здійснив переклад величезної кількості кращих творів митців світу, зокрема з давньогрецької, давньоримської, староарабської, староісландської, староіндійської, австралійської, англійської, американської, болгарської, китайської, німецької, норвезької, польської, португальської, румунської, словацької, тюркської, угорської, циганської, шотландської, швейцарської, чеської та ін. Водночас І. Франко перекладав твори російських письменників і поетів: О. Пушкіна, М. Лермонтова, В. Гаршина, Ф. Достоєвського, М. Морозова, М. Некрасова, М. Помі яловського, О.Афанасьєва-Чужбинського, В. Соловйова, Г. Успенського, М. Чернишевського та ін. Отже, І. Франко не ділив мову на більш вартісну і менш вартісну.

Об'єктивність аналізу цих питань засвідчує, що були і є російські письменники, які позитивно ставились і ставляться до України, українського народу, його культури. Серед них відомі письменники-демократи ХІХ століття О. Герцен, М. Добролюбов, М. Чернишевський та ін. Так, М. Добролюбов у статті “Кобзарь” Тараса Шевченка” писав, що поезії геніального українського поета саме тим вирізняються, що у них немає нічого неприродного, що він “поет абсолютно народний, такий, на якого ми не можемо вказати у себе... У Шевченка ... все коло його дум і співчуття знаходиться в цілковитій відповідності зі смыслом і устроєм народного життя” [5]. Надзвичайно позитивно ставився до української мови, культури російський письменник І. Бунін. Як справедливо писав О. Гончар, “здається, крім нього, з інородців хіба що Рільке підіймався до такого розуміння душі українського народу, що був, може, найближче до Бога ...”. І далі: “Треба зробити все, щоб Україна Буніна знала краще” [13, с. 500–502].

У російського поета з українським корінням В. Маяковського є вірш “Борг Україні”. Він досі актуальний, а його адресати – всі російські шовіністи, усі вражені синдромом імперської свідомості:

Я скажу тобі: товаришу москаль,
на Україну зуби не скаль.
Вивчіть мову цю зі стягів,
лексиконів мас повсталих.
Велич в мові й простота:
Чуєш, сурми заграли,
Час розплати настав...
(Пер. Л. Первомайського).

Але повернемося до так званих наукових праць, спеціально призначених проблемі мови, авторами яких є російсько-українські вчені.

Ось праця професора Б. Ляпунова “Єдність російської мови в її діалектах”. Автор однозначно наголошує на тому, що “в наш час російська жива мова поділяється на наріччя *великоросійське, білоруське і малоросійське*, причому... малоросійське наріччя є відмінним від інших лише двома або трьома рисами фонетики: 1) зміною “о” і “е” в закритих складах... 2) твердістю приголосних перед древнім “е”, и (і)...” [12, с. 389, 392]. Як це виявляється все просто і зрозуміло: всього дві малесенькі відмінності, а решта в українській мові все точнісінько так, як у російській (?!). Ой та професор, ой та Ляпунов! Тяпкін-Ляпкін Вам чисто за рідного брата! Далі – більше. Виявляється, що і Т. Шевченко, і Ю. Федькович і П. Куліш не мали жодного наміру виокремити свою рідну мову від російської літературної мови [12, с. 395]. Винні хіба-що львівські вчені, оскільки вони навмисне уникають збіжності з російською науковою термінологією і змінюють польські звуки на українські. А С. Смаль-Стоцький навіть обґрунтовує “недоречне з наукового погляду прагнення довести *первісну самостійність* малоросійської мови поряд із великоросійською та іншими слов’янськими. Між тим правильна точка зору ... може бути одна: *малоросійська і великоросійська мови – дві рідні сестри, діти мови давньоросійської до половини XII століття*, і кожна з них може порівнюватися з іншими слов’янськими не самостійно, а лише з допомогою приведення до мови праросійської, яка в головних рисах збереглася ще в давньоросійській мові до XII століття” [12, с. 396].

Питанням української мови переймався й інший професор – Т. Флоринський, який тривалий час викладав у Київському університеті Св. Володимира й очолював Київське слов'янське благодійне товариство. У публікації “Малоросійська мова і “українсько-руський сепаратизм” він починає з питання: Що таке малоросійська мова? Або інакше: яке місце посідає малоросійська мова серед багатьох мов і діалектів слов'янського племені, зокрема у якому відношенні вона знаходиться до простонародних російських діалектів, великоросійської і білоруської літературної мови?” Як у названій праці, так і в критичних нотатках щодо творчості Івана Франка Т. Флоринський пише: “малоросійська мова (діалект) поряд із великоросійським і білоруським народним діалектами і загальноросійською літературною мовою належить до однієї російської діалектної групи, яка лише в повному своєму складі може бути протиставлена іншим слов'янським діалектним групам відповідного обсягу, як-то: польській, чеській, болгарській, сербохорватській, словенській та іншим. Тісний внутрішній зв'язок і близька спорідненість між малоросійською мовою, з одного боку, і великоросійською, білоруською і загальноросійською літературними мовами – з іншого, настільки очевидні, що виокремлення малоросійської з російської діалектної групи в якусь особливу групу такою ж мірою немислима, якою немислиме й виокремлення, наприклад, великопольського, сілезького і мазурського діалектів із польської діалектної групи або моравського діалекту – із чеської діалектної групи, або рупланського діалекту – з болгарської діалектної групи” [25, с. 332-333]. Далі вчений робить висновок, згідно з яким “факт цілісності та єдності російських діалектів у сенсі приналежності їх до однієї діалектної групи вважається у сучасній науці істиною, яка не потребує доведень” [25, с. 333].

Дуже шкода, що у таких фундаментальних речах вченому не потрібні доведення. На наше глибоке переконання, доведення, аргументація завжди потрібна науковцю. Адже посилення на О. Пипіна про те, що російська етнографія, література включає великоросійську, білоруську, малоросійську, а також літературу Галичини, Буковини як часткову літературу російської мови, нічого позитивного, істинного науці не додає, а лише вводить в оману. Надто невдалим і переколючим у цьому сенсі є посилення Т. Флоринського на О. Потебню, який писав, що російська мова є цілісною і відмінною від інших мов. Але подрібнення почалося значно раніше XII століття. Що ж стосується української мови, то, як справедливо доводить О. Потебня, вона є найбільш відмінною від

російської серед слов'янських мов. Цього якраз і не помітив Т. Флоринський. Видатний філософ мови Олександр Опанасович Потебня вслід за В. Гумбольдом підкреслював, що мова – це вияв народного духу, його самобутності. Для мови характерними є *постійний розвиток, самобутність і спадковість* на рівні спільнот народів. Вчений підкреслює, що оскільки народи утворюються з індивідів і спілкуються між собою з допомогою індивідів, то все сказане про самобутність і замкнутість особистості застосовується і до поняття “народ” настільки, наскільки його єдність подібна до єдності особи. Взаємний вплив народів є теж лише взаємним збудженням. О. Потебня висловлює надзвичайно цікаву думку щодо сутності внутрішнього і зовнішнього у мові та їх єдності. Вчений засвідчує хибність думки, згідно з якою відмінність між мовами є лише зовнішня і несуттєва, як про це дехто думає і сьогодні. Якби це було так, то прив'язаність до рідної мови можна було б вважати лише справою звички, позбавленої глибоких основ, і люди змінювали б мову з такою легкістю, з якою змінюють одяг. Відмінність між мовами має глибинний внутрішній сенс. Мова народу є відображенням мислення, думок народу, його своєрідності. Мови відмінні не лише за ступенем своєї користі для думки, а й якісно, отже так, що дві мови, які порівнюються, можуть мати однаковий ступінь удосконалення при глибокій відмінності своєї побудови. “Загальнолюдські властивості мов суть за звуками – членороздільність, із внутрішнього боку – те, що всі вони суть системи символів, які служать думці. Потім вся решта їх властивостей суть *племінна*, а не загальнолюдська. Немає жодної граматичної та лексичної категорії, обов'язкової для всіх мов”, – писав О. Потебня [16, с. 163]. Для великого вченого не було жодного сумніву в тому, що українська мова є оригінальною, самобутньою, а не якимось російським діалектом, як про це писали М. Колосов, А. Савенко, Б. Ляпунов, О. Соболевський, І. Ягич, О. Шахматов, Т. Флоринський та інші сучасні лже-вчені. Доречно зазначити, що таким поглядам давали достойну відсіч українські вчені-філологи, літератори К. Михальчук, О. Огоновський, Ф. Міклошич, В. Стефанік, М. Павлик, Леся Українка, І. Франко, М. Грушевський, І. Огієнко та ін. Так, К. Михальчук категорично заперечував Т. Флоринському, який постійно наголошував, що українська мова не посідає особливого або самостійного місця поряд із польською, чеською, болгарською мовами, а входить до складу категорії, яка носить назву “російська мова”. І. Франко аргументовано довів: українська мова потребує розширення соціокультурної бази, що унеможлиблює її

перетворення на жаргон, діалект; важливим є розуміння письменниками і перекладачами духу живої народної мови, яка не терпить мертвих, схоластичних правил граматики; культура мови залежить від загального рівня культури і – навпаки; літературна мова гуманізує відносини між людьми; стиль літературної української мови має бути зрозумілим народові. Вважаючи слово, мову найпотужнішим знаряддям людського духа, І. Франко вірив у реальні можливості української мови і літератури, виступаючи проти приниження їх всілякими недругами, які намагалися зобразити українську мову лише як зіпсований діалект тієї чи іншої слов'янської мови. Поет і патріот боровся за вихід української мови, культури на міжнародну арену:

Діалект, а ми його надишем
Міццю духу і огнем любови
І нестертий слід його запишем
Самостійно між культурні мови [27, с. 156].

Зауважимо, що І. Франко неодноразово висловлював думку про нерозривний обопільний взаємозв'язок літературної мови з діалектами. Він вважав, що останні певною мірою живлять літературну мову. “Кожна літературна мова доти жива і здібна до життя... доки має тенденцію збагачуватися чимраз новими елементами з питомого народного життя і з відмін та діалектів народного твору” [26, с. 207]. Проте, що українська літературна мова сформувалася на базі Середньої Наддніпрянщини, а не на базі російської мови, І. Франко писав: “От тут літературна мова... робиться справді репрезентанткою національної єдності, спільним і для всіх діалектів рідним ognivom, що сполучає їх в одну органічну цілість” [26, с. 208].

Цієї ж думки дотримувався й М. Грушевський, який у відомих працях “Справа українсько-руського університету”, “Українство і питання дня в Росії”, “Про українську мову і українську школу”, “Питання про українські кафедри і потреби української науки”, шеститомному виданні “Історія української літератури” рішуче відкинув версії українофобів про початок історії української нації, її мови, літератури, культури лише з XIV-XV ст. й обґрунтував теорію, згідно з якою основи не лише цієї нації (народу), а її держави виявлені значно раніше існування Київської Русі. Для М. Грушевського історія рідної мови, словесності – це, по-перше, історія розвитку оригінальної, еволюціонуючої, але цілісної естетичної системи, генетично спорідненої з буттям, долею, світосприйняттям, філософією, духовністю нації; по-друге, і голос пам'яті, і гарант грядущого народу:

його відродження, державної мудрості й волі, нового культурно-естетичного поступу; а по-третє, і образ народу, його візитна картка при взаємодії з іншими, і форма пізнання інших народів та збагачення рідної культури, “пречистої книги буття нашого народу”. “Життя українського народу заповнило надзвичайно велику сторінку в книзі історичного розвитку народів, щоб її можна було викреслити або обійти без шкоди для прагматичного взаємозв’язку, для розуміння історичної еволюції та взаємних впливів розв’яже невірною багато питань, не володіючи достатнім знанням історії України...”, – писав М. Грушевський [3, с. 19]. Така ж доля, зауважував вчений, спіткає історика культури, філолога, етнолога, економіста, який досліджує будь-яке питання, в якому відіграє роль Україна, український народ, його культурно-мовна історія тощо. Українській мові, зазначає М. Грушевський, характерний поетичний симфонізм, бо в ній є душа народу, який визначається м’якістю й добротою натури, ліризмом і нахилом до філософської мінливості, загостреним відчуттям свободи, а упродовж віків змушений був навіть за плугом носити меч, музику церковних соборів і храмів захищати “музикою” мушкетів і гармат.

Українська літературна мова розвивається і збагачується, передусім, за допомогою нової лексики, вироблення чітких граматичних правил і правописних правил, розширення літературних стилів, засобів вираження думки тощо. І. Огієнко послідовно доводив, що справжній українець-патріот на етнопсихологічному, внутрішньоособистісному рівні має виховати в собі відповідне ставлення до культурних надбань свого народу (і надто мова) та виявляти повсякчас за будь-яких ситуацій спілкування україномовну стійкість. З особливою силою цю ідею І. Огієнко сформулював у “Науці про рідномовні обов’язки” [13]. Ці обов’язки у наш час знайшли закріплення на Конституційному рівні, де чітко виписано: “Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови у всіх сферах суспільного життя на своїй території України. В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України” [8, с. 5]. Проте для деяких українських політиків, які мали б бути взірцем у дотриманні конституційних норм, такі приписи – річ формальна. Свідченням цьому і став підписаний у липні 2012 р. Головою Верховної ради України В. Литвином і затверджений Президентом України В. Януковичем мовний закон “Про засади державної політики” (авторами якого стали С. Ківалов та В. Колісниченко). Усе це відбулося на основі правового

шахрайства, крутійства горе-політиків, із грубим порушенням статей 118-124 Закону “Про регламент Верховної ради України”. Народні депутати проголосували за документ, якого у правовому сенсі не існує, за документ-фантом, до того ж – знову з порушенням ст. 84 Конституції України, яка вимагає особистого голосування кожним народним депутатом, чого не було зроблено. Отже, цей документ-фантом суперечить мовній політиці, визначеній ст. 10 Конституції України та рішенням Конституційного суду України від 14 грудня 1999 р. №10-рп/99 про офіційне тлумачення ст. 10 Конституції України, а це передбачає моральну, політичну і кримінальну відповідальність за скоєне. Проте є й інша проблема. Ця проблема в нас самих, у нашій слабкій активності, рішучості захищати своє рідне слово, свою культуру. Хіба не бачимо, що наші книгарні завалені російськомовним (переважно попсовим) читивом, або те, що в газетних кіосках рідко можна знайти україномовні видання (навіть у типово україномовних регіонах!), або чи зробимо зауваження водію звичайної маршрутки, який крутить на ефемці примітивну російську попсу чи показує своїм пасажиром такий же примітивний російський фільм (нерідко ще й з образливим для українців підтекстом)? У коридорах вищої влади мало коли почуєш українську мову, що й говорити про столицю нашої держави.

Сучасний талановитий поет України Я. Камінецький з цього приводу пише:

Тужу я в Україні за Вкраїною,
Як серед переплеску слів-розмов,
Уривків фраз і чуженецьких мов
Не чую солов'їно-української.

А мова ця – державності основа,
Що підіймається із попелу сторіч,
Народ вкраїнський лиш вона оновить,
Без неї, мов без сонця, людям – ніч.

Без мови не народ ми, – люду жменька,
Що рабських не позбудемось оков.
Плекаймо мову генія Шевченка
І бережімо, як титан Франко [7, с. 12].

На основі викладеного можна зробити такі висновки:

1. Український народ має тривалу історію свого розвитку, він є самобутнім, окремішнім від будь-якого іншого, хоча у його творенні відіграли значну роль інші племена, етноси, нації.

2. Український народ вів постійну боротьбу за своє гідне, самостійне існування проти різних поневолювачів і загарбників. Ідея про український сепаративізм у Росії є надуманою – такою, що не має жодних підстав.

3. Головною складовою культури будь-якого народу є його мова. Українська мова є рівною серед рівних інших народів. Вона є духовною основою буття народу, а не якимось діалектом чи наріччям.

4. Українська мова, згідно Конституції України, є державною, і будь-які намагання змінити її статус є антиконституційним, антинародним актом.

5. Український народ, його культура, його мова були, є, і завжди будуть, такою є Божа воля і воля народу.

До подальших питань дослідження, на нашу думку, можуть належати такі: українська мова і світова культура; вплив глобалізаційних процесів на розвиток української мови; українська мова у сфері українознавства тощо.

1. *Богаевский П. М.* Присоединение Малороссии к Московскому царству / *Петр Михайлович Богаевский* // Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола : Сборник / Вступительная статья и комментарии *М. Б. Смолина*. Оформление *М. Ю. Зайцева*. — М. : “Москва”, 1998. — С. 124—130.
2. *Волконский А. М.* Историческая правда и украинская пропаганда / *А. М. Волконский* // Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола : Сборник / Вступительная статья и комментарии *М. Б. Смолина*. Оформление *М. Ю. Зайцева*. — М. : Москва, 1998. — С. 25—123.
3. *Грушевский М.* Вопрос об украинских кафедрах и нужды украинской науки / *Михаил Сергеевич Грушевский*. — С.-Пб., 1907. — 48 с.
4. *Грушевський М.* Історія України-Руси / *Грушевський Михайло Сергійович* / В 11 т., 12-ти книгах. — Т. 1 : До початку XI віка / Редкол. : *П. С. Сохань* (голова та ін.). — К. : Наук. думка, 1991. — 736 с.
5. *Добролюбов Н. А.* Собрание сочинений : В 3-х т. — Т. 3 : Статьи и рецензии 1860-1861. Из “Свистка”. Из лирики / Сост. *Ю. Буртина*; примеч. *Е. Буртиной*. — М. : Худож. Лит., 1987. — С. 120—130.
6. *Залізник Л.* Українці: витоки та історичні долі / *Леонід Залізник*. — Київ : 2011. — 380 с.
7. *Камінецький Я.* Любов і пісня. Вибрані поезії. — Львів : Світ, 2002. — 392 с.
8. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. — Київ : Українська правнича фундація, 1996. — 63 с.

9. *Кримський Б. С.* Під сигнатурою Софії / *Сергій Борисович Кримський.* — К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. — 367 с.
10. *Крип’якевич І.* Історія України / *Іван Петрович Крип’якевич* / Відп. ред. *Ф. П. Шевченко, Б. З. Якимович.* — Львів : Світ, 1990. — 520 с.
11. *Линниченко І. А.* Малорусский вопрос и автономия Малороссии. Открытое письмо профессору М. С. Грушевскому / *Іван Андреевич Линниченко* // Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола : Сборник / Вступ. статья и комментарии *М. Б. Смолина* ; оформление *М. Ю. Зайцева.* — М. : Москва, 1998. — С. 252—279.
12. *Ляпунов Б. М.* Единство русского языка в его наречиях / *Борис Михайлович Ляпунов* // Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола : Сборник / Вступительная статья и комментарии *М. Б. Смолина.* Оформление *М. Ю. Зайцева.* — М. : “Москва”, 1998. — С. 285—398.
13. *Мит. Іларіон.* Князь Костянтин Острозький і його культурна праця: Історична монографія / *Мит. Іларіон.* — Вінніпег : Віра й культура, 1958. — 216 с.
14. *Мосенкіс Ю.* Трипільський прасловник української мови / *Юрій Леонідович Мосенкіс.* — К. : Видавничий дім А + С, 2002. — 360 с.
15. *Огієнко І. І.* Наука про рідномовні обов’язки. — Львів : Фенікс, 1995. — 46 с.
16. *Потебня А. А.* Язык и народность / *Александр Афанасьевич Потебня.* — К. : СИНТО, 1993. — 192 с.
17. *Рыбинцев И.* В поисках утерянного континента / *Іван Рыбинцев* / Киевский вестник. — № 25 (6973), 6 марта. — С. 2.
18. *Савенко А. І.* К вопросу о самоопределении населения Южной России / *А. І. Савенко* // Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола : Сборник / Вступительная статья и комментарии *М. Б. Смолина.* Оформление *М. Ю. Зайцева.* — М. : Москва, 1998. — С. 291—295.
19. *Сікорський П.* Іван Огієнко про українську мову, її виникнення і визначення в житті народу / *П. Сікорський* // Іван Огієнко [Текст] : наук. праці / упоряд. та наук. ред. *Д. Герцюк, П. Сікорський.* — Львів : СПОЛОМ, 2012. — С. 11—29.
20. *Сливка Ю. Ю.* Ентогенез українців та зародження і становлення державності / *Юрій Юрієвич Сливка* // Вісник Львівської державної фінансової академії : гуманітарні науки / Голов. ред. *Сливка Ю. Ю.* — Л. : ЛДФА, 2012. — С. 57—66.
21. *Смолин М. Б.* “Украинский туман должен рассеяться, и русское солнце взойдет”. Украинафильство в России. Идеология раскола / *М. Б. Смолин* // Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола : Сборник / Вступительная статья и комментарии *М. Б. Смолина.* Оформление *М. Ю. Зайцева.* — М. : Москва, 1998. — С. 5—22.
22. *Стороженко А. В.* Малая Россия или Украина? / *А. В. Стороженко* // Идеология национального раскола : Сборник // Вступительная статья и

- комментарии *М. Б. Смолина*. Оформление *М. Ю. Зайцева*. — М. : Москва, 1998. — С. 280—290.
23. *Терлецький Л.* Етногенез українського народу : монографія / *Любомир Терлецький* / Упор. та наук. ред. *Юрій Сливка*. — Львів : Інтеллект-Бізнес, 2007. — 631 с.
24. Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола : Сборник / Вступительная статья и комментарии *М. Б. Смолина*. Оформление *М. Ю. Зайцева*. — М. : Москва, 1998. — 432 с. (Пути русского имперского сознания).
25. *Флоринский Т. Д.* Малорусский язык и “українсько-руський” літературний сепаратизм / *Т. Д. Флоринский* // Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола : Сборник / Вступ. статья и комментарии *М. Б. Смолина*. Оформление *М. Ю. Зайцева*. — М. : Москва, 1998. — С. 330—384.
26. *Франко І.* Літературна мова і діалекти / *Іван Франко* // Зібрання творів у 50 т. Т. 37. Літературно-критичні праці (1906-1908). — К. : “Наукова думка”, 1982. — С. 205.
27. *Франко І.* На старі теми / *Іван Франко* // Зібрання творів у 50 т. — Т. 3: Поезія. — К. : “Наукова думка”, 1976. — 446 с.
28. *Царинный А.* Украинское движение. Краткий исторический очерк, преимущественно по личным воспоминаниям // Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола : Сборник / Вступительная статья и комментарии *М. Б. Смолина*. Оформление *М. Ю. Зайцева*. — М. : Москва, 1998. — С. 133—252.
29. *Шевченко Т. Г.* Кобзар / *Тарас Григорович Шевченко*. — К. : “Дніпро”, 1982. — 608 с.

Стаття надійшла до редакції 25.02.2013

Г. Васянович

Самобытный украинский язык – духовна основа бытия нации

Анализируются вопросы развития украинского этногенезиса. Доказывается, что этот феномен прошел сложный процесс становления. Одновременно на основе исследования разнообразных исторических, научных источников автор делает вывод о том, что его отдельные аспекты в значительной мере искривляются как зарубежными, так и отечественными учеными. Обосновывается идея, согласно которой украинский язык является составной частью культуры народа, он имеет самобытный характер и является основой бытия нации.

Ключевые слова: этнос, народ, нация, культура, язык, бытие, литература, диалект.

H. Vassianovych

**Original Ukrainian Language –
the Spiritual Foundation of the Nation Existence**

This article analyzes the issues of Ukrainian ethnogenesis development. The author proves this phenomenon to overcome a complex process of becoming. However, basing on studies of various historical and scientific sources the author concludes that some foreign and national scholars largely misrepresent its certain aspects. The author substantiates the idea according to which Ukrainian is a part of human's culture, it has an original character and is the basis of nation existence.

Key words: ethnic group, nation, culture, language, being, literature, dialect.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України Н. Г. Ничкало

